

Yayına Hazırlayanlar
NAZAN AKSOY - BÜLENT AKSOY
Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış

İletişim Yayınları 405 • Edebiyat Eleştirisi 29

ISBN-13: 978-975-470-601-7

© 1997 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1-3. BASKI 1997-2012, İstanbul

4. BASKI 2017, İstanbul

DIZI KAPAK TASARIMI Suat Aysu

KAPAK Özge Güven

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Sait Kızılırmak

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Yayına Hazırlayanlar
NAZAN AKSOY - BÜLENT AKSOY

Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış

BERNA MORAN'A ARMAĞAN

Berna Moran'ın anısına, saygıyla

İÇİNDEKİLER

Sunuş

NAZAN AKSOY - BÜLENT AKSOY 9

Teşekkür

TATYANA MORAN 11

Berna Moran'ın Hayatı ve Eserleri

BÜLENT AKSOY 13

Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış'ın Çeşitli Yönleri

NAZAN AKSOY 21

Berna Moran Bibliyografyası

BÜLENT AKSOY 35

Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış

Halide Edip Adivar'ın *Seviyye Talip*'inde Kadın Kimliği

NAZAN AKSOY 41

Üçüncü Dünya Edebiyatı Açısından Türk Romanına Bir Bakış

MURAT BELGE 53

Ayna Şiirleri'nde Gelenek ve Çağdaşlık	
DİLEK DOLTAŞ	67
Reşat Nuri'nin "Zabit"leri	
FETHİ NACİ	93
Kentin Dönüşümü, İmgenin Dönüşümü	
AHMET OKTAY	111
İki Köpek - Bir Düşünce	
FATİH ÖZGÜVEN	167
Kemal Tahir'in Devleti ve Dili	
ORHAN PAMUK	175
İstanbul'da İki Don Kışot: Meczip Okurdan Saf Okura	
JALE PARLA	187
"Beyaz Kale" Bir Düş mü?	
ŞARA SAYIN	213
'Hoşça Bak Zâtına' ya da 'Epimelesthai Seautoun': Bir Arkeoloji Denemesi	
HİLMİ YAVUZ	227
Kurmaca ile Gerçeğin Buluştuğu Nuktada Geçmiş ve Şimdi ile Hesaplaşma: Erendiz Atasü'den Dağın Öteki Yüzü	
AYŞEGÜL YÜKSEL	235

Sunuş

NAZAN AKSOY - BÜLENT AKSOY

Berna Moran'ı ölümünün birinci yılında düzenlenen bir toplantıda anmıştık. Kendisini yakından tanıyan, onu seven, onun çalışmalarına değer veren birçok kimse bu anma toplantısından sonra Berna Moran'ın daha anlamlı bir biçimde anılması ihtiyacını duydu. Anma toplantıları ne yazık ki kalıcı bir iz bırakmıyor. Aynı şey, dostlarının anılarından oluşan bir anı kitabı için de geçerliydi. Berna Moran gibi Türk edebiyat eleştirisinde ve edebiyat araştırmacılığında önemli bir yeri olan bir bilim adamının, bir yazarın sadece dostlarının anılarıyla hatırlanması da herhalde yeterli olmazdı. Moran'ı bilim ve edebiyat dünyasını temsil eden, eleştiri uğraşına değer veren yazarların inceleme yazılarından oluşan bir *Armağan* ile anma fikri böyle doğdu.

Armağan'ın yayın yönetmenliğini Berna Moran'ın öğrencileri ve dostları olarak bizler üstlendik. Önerimizi, Moran'ın üç ciltlik *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* adlı incelemesini yayımlayan İletişim Yayınları'nın yönetmeni Fahri Aral'a götürdük. Öneri olumlu karşılanınca, hem Türk edebiyat eleştirisine emeği geçmiş olan, hem de Berna Moran'ı yakından

tanıyan birçok edebiyat ve bilim insanına başvurarak *Armağan* için yazmalarını kendilerinden rica ettik. Elinizdeki kitap çağrımıza cevap veren yazarların Berna Moran'a gönderdikleri "armağanlar" dan, hediyelerden oluşuyor.

Berna Moran öncelikle Türk romanını incelemişti. Ama biz bu kitaptaki konuları yalnızca roman ile ilgili konularla sınırlandırmayı doğru bulmadık. Türk edebiyat eleştirisini roman, şiir, hikâye, oyun eleştirisi diye bölmek gerekirdi. Buna karşılık, yabancı edebiyatlar ile ilgili konular üzerinde yazılmış yazılara yer vermek de anlamsızdı. Bu düşünceyle, kitapta yer alacak incelemeleri Türk edebiyatı ile ilgili bütün konulara açtık, yabancı edebiyatlarla ilgili konulara da kapadık. "Armağan"ın başlığını oluşturan *Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış* sözleri Berna Moran'ın üç ciltlik incelemesinin adına ve içeriğine bir gönderme olduğu kadar, kitapta bir araya gelen yazıların da çerçevesini çizen bir altbaşlıktır. Bu inceleme ve eleştiriler herhangi bir biçimde sınıflandırılmaya uygun olmadığından, yazıları yazar soyadlarının alfabe sırasına göre dizdik. Bunları Berna Moran'a saygı ile sunuyoruz.

Teşekkür

TATYANA MORAN

Türk edebiyatının çeşitli konuları üstüne, değişik inceleme yöntemleri kullanılarak yazılmış eleştirilerden oluşan bu kitabı Berna Moran'ın anısı için çok değerli bir armağan olarak kabul ediyorum. *Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış*'a katkıda bulunan bütün yazarlara candan teşekkür ederim. Bu sayfaları Berna Moran'ın eleştiri alanındaki çalışmalarını onun bıraktığı yerden devam ettirmek isteyen edebiyatçıların harcadıkları çabaların bir ifadesi olarak görüyorum. Yayın yönetmenleri olarak kitabın ortaya çıkmasındaki emekleri için öğrencilerim Nazan Aksoy ile Bülent Aksoy'a ayrıca teşekkür etmek isterim.

Berna Moran'ın Hayatı ve Eserleri

BÜLENT AKSOY

Berna Moran 23 Ocak 1921'de İstanbul'da doğdu. Bu yüzyılın başlarında Rumeli'den İstanbul'a göç edip ticaretle uğraşan Vefa Bey ile, uzun yıllar Darüşşafaka Lisesi'nin Müdürlüğü'nde bulunmuş olan, eski Hazine-i Hassa memurlarından Ali Kâmil Bey'in kızı Mesrûre Hanım'ın oğludur. Romancı Peyami Safa'nın babası İsmail Safa ile şair Ahmet Vefa, Ali Kâmil Bey'in ağabeyleridir. Berna Moran İngiliz High School'da başlayıp Robert College ve Darüşşafaka Lisesi'nde sürdürdüğü ortaöğrenimini Işık Lisesi'nde tamamladı. 1942'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Filolojisi Bölümü'ne girdi. 1945'te mezun olduktan sonra aynı bölüme asistan olarak alındı. Kürsü başkanı Prof. Halide Edip Adivar'la başladığı "John Donne ve Dinî Cephesinin Tekâmülü" konulu tezini 1950'de tamamlayarak doktor unvanını kazandı. Moran tezinde, yirminci yüzyıl başlarında yeniden keşfedilen İngiliz metafizikçi şair John Donne'ın İngiliz şiir geleneğindeki yerini değerlendiriyor, şairin özellikle dinî şiirlerinin o dönemin felsefesi ile bilimsel kaynaklarından nasıl beslendiğini göstermeye çalışıyordu.

Berna Moran 1951 yılında, Ford Vakfı'ndan aldığı bir yıllık bursla doçentlik çalışması için İngiltere'deki Cambridge Üniversitesi'ne gitti. Cambridge'de bulunduğu yıl onyedinci yüzyıl İngiliz edebiyatıyla ilgili bazı makaleler de yazdı; bunları İngiliz akademik dergilerinde yayımladı. Moran 1952 yılında gene İngiliz Filolojisi Bölümü'nde asistan olarak görevli bulunan Tatyana Hanım'la evlendi. 1956'da "Onyedinci Asır İngiliz Edebiyatında Tabiat Anlayışları" konulu teziyle doçentliğe yükseltildi. Moran doçentlik çalışmasında John Donne, Sir Thomas Browne, Thomas Traharne, Vaughan Kardeşler gibi onyedinci yüzyıl şair ve yazarlarının eserlerini bu yüzyılın felsefesine hakim olan organik ve mekanik doğa anlayışları açısından incelemiştir.

Moran 1958-1959 öğretim yılında eşi Doç. Dr. Tatyana Moran'la birlikte Erzurum Atatürk Üniversitesi İngiliz Filolojisi Kürsüsü'nü kurdu; bu kürsüde eşiyle birlikte 1958-1959 ve 1959-1960 öğretim yıllarında üç yarı-yıl boyunca ders verdi. 1964'te, aynı yıl kitap olarak da basılan *Türklerle İlgili İngilizce Yayınlar Bibliyografyası* adlı araştırmasıyla profesörlüğe yükseltildi.

Prof. Dr. Berna Moran bundan sonra, Batı'da geliştirilen edebiyat kuramları ile eleştiri yöntemleri üzerinde çalışmaya başladı. Kürsüde uzun yıllar verdiği Fikir Hareketleri dersi edebiyat kuramları üzerindeki incelemelerinin altyapısını oluşturur. Öğrencilerini Batı felsefesi ve düşünce tarihiyle tanıştırmayı amaçladığı bu dersler Prof. Moran'ın edebiyat çalışmalarını İngiliz edebiyatı ile ilgili konuların çerçevesinden çıkarıp daha geniş bir alana taşınması sürecinin de başlangıcıdır. Prof. Moran'ın edebiyat araştırmalarını zenginleştirip derinleştiren disiplinler-arası yaklaşımının kaynağı da onun Batı düşünce tarihine duyduğu ilgide aranabilir. Nitekim, çok geçmeden kürsüde verdiği dersler arasına alınan Eleştiri dersi ile bu ilginin asıl hedefi kendini gösterecekti. Türkiye üni-

versitelerinde uzun yıllardır bu nitelikte ve düzeyde bir edebiyat dersi verilmemişti. Aslında, Prof. Moran'ın eleştiri dersleri 1940'lı yıllarda İstanbul Üniversitesi'nde Batı dilleri ve edebiyatları alanında dersler veren ve Batı eleştiri dünyasına geniş bir soluk aldırان Erich Auerbach ile Leo Spitzer'in başlattıkları çalışmaların bir devamı gibiydi.

Prof. Moran eleştiri derslerinin notlarını 1972'de kitaplaştırdı. *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* adlı kitap alanında büyük bir boşluğu doldurduğu için edebiyat çevrelerini de aşan bir ilgiyle karşılandı. 1973'te Türk Dil Kurumu Bilim Ödülü'nü kazandı. 1970'li yıllarda, eleştiri tarihini bir bütün olarak ele alan, bellibaşlı bütün eleştiri kuramlarını ve yöntemlerini tanıtıp yorumlayan kapsamlı bir eser Batı'da bile henüz yayımlanmamıştı. Bu tür eserler Batı'da Prof. Moran'ın kitabından çok daha sonra yayımlanacaktı. Ama Prof. Moran'ın bu kitapta asıl amacı Batı'ya değil, Türk edebiyat dünyasına seslenmekti. Bunun da en açık göstergesi kitabında verdiği örnekleri Türk edebiyatından seçmiş olmasıdır. *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*'yi daha da ilginç kılan bu özellik eserin okunmasını zevkli kılan, özgün yönlerinden biridir. Kitap 1972'den 1996'ya kadar dokuz kere basıldı. Batı eleştirisindeki gelişmeleri günü gününe izleyen Prof. Moran her baskıda kitabına yeni bölümler ekliyor, en son kuramları ve eleştirel yaklaşımları sıcağı sıcağına okuruna tanıttıyor, buna karşılık kitabının aşıldığını düşündüğü sayfalarını da yeniden yazıyor ya da kitaptan çıkarıyordu. Kitabın, sağlığında çıkan en son baskısına, sekizinci baskısına yazdığı önsöz Prof. Moran'ın bu kitabına verdiği değeri, eserinin tazeliğini koruyabilmek için uzun yıllar harcadığı çabayı açıkça gösterir:

“Kitabın bu sekizinci baskısı sanırım bir dördüncü önsözünü gerektiriyor, çünkü edebiyat kuramları ve eleştiri yöntem-

lerine durmadan yenilerinin eklendiğini görüyoruz. Bu olguyu göz önüne alarak kitaba, iki bölüm eklemenin yerinde olacağını düşündüm. (...) Bunların dışında, kitabın eskimesini önlemek için geçmiş yıllarda yazılmış bölümleri gözden geçirerek bazı kısımlarını kısaltmak, bazı yerlerini yeniden yazmak ve bazılarını yeni eklemeler yapmak zorunluluğunu duydum.”

Prof. Moran'ın edebiyat kuramlarını uygulamaya soktuğu zaman yazdıkları dikkate alınrsa, bu kitabın ortaya çıkmasını sağlayan birikimin onun eleştirmen kişiliğinin biçimlenmesinde nasıl sağlam bir temel kazandırdığı daha iyi anlaşılabilir. Prof. Moran edebiyat ürününe yalnızca bir açıdan, yalnızca bir kuramın gözüyle eğilen bir eleştirmen değildi. Edebiyat metinlerini çeşitli eleştiri kuramlarının beslediği bir görüş açısıyla değerlendiren, çok-yönlü bir “yöntemi” vardı. “Yöntemler arası bir yöntem” olarak tanımlanabilecek olan eleştirel tutumu, edebiyat eserinin hakkını verme kaygısının olduğu kadar, kuramların güçlü ve zayıf yönlerini de çok iyi değerlendirmesinin bir ürünüydü.

Prof. Moran Batı kuram ve yöntem bilgilerini Türk edebiyatına uyguladığı eleştirilerini de 1960'lı yıllarda yayımlamaya başladı. *Yeni Ufuklar*, *Yeni Dergi*, *Birikim*, *Çağdaş Eleştiri*, *Yeni Düşün*, *Hürriyet Gösteri*, *Adam Sanat*, *Çağdaş Türk Dili* dergilerinde yayımladığı büyük emek ürünü, titiz eleştiri yazılarının büyük çoğunluğu *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* adlı üç ciltlik incelemesinin çeşitli bölümlerini oluşturdu. 600 sayfalık bu dev incelemenin ciltleri daha yayımlanır yayımlanmaz büyük ilgi gördü, edebiyat adamlarından edebiyat öğrencilerine, edebiyat dışındaki sanat adamlarından toplum bilimleri çevrelerine kadar geniş bir okur kitlesine ulaştı; kısa zamanda Türk eleştiri kitaplığının temel kaynaklarından biri olup yazarı daha sağken klasikleşti.